

Nedaryk kitam blogo, bo pats gausi slogą: slogos ir slogučio ryšiai lietuvių tautosakoje

ASTA SKUJYTĖ - RAZMIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnyje pristatomi slogos sampratai lietuvių liaudies medicinoje skirto tyrimo rezultatai. Nagrinėjant vieną tikėjamą, priskiriantį slogą prie limpamų (užkrečiamų) ligų, buvo pastebėta, jog šis susirgimas lietuvių liaudyje turėjo net kelis tarminius pavadinimus, be to, sloga galėjo būti vadinama ir naktimis žmogų kankinanti mitinė būtybė – slogutis. Išanalizavus etiologines ir mitologines sakmes, tikėjimus bei kitų šalių tautosakinį kontekstą išryškėjo slogučio kaip ligos samprata. Nors tautosakos duomenų stygius neleidžia kalbėti apie slogą-rinitą ir slogą-slogutį kaip užkrečiamą ligą lietuvių liaudies medicinos sistemoje, buvo išryškintos šių dviejų susirgimų sąsajos, leidžiančios kalbėti apie ligos suvokimą dviem aspektais – kaip vidinės ir kaip išorinės.

RAKTAŽODŽIAI: sloga, slogutis, liaudies medicina, užkrečiamos ligos.

„Klasifikacija, kad ir kokia ji būtų, vertinga pati savaime, palyginus ją su klasifikacijos nebuvimu“, – teigė antropologas Claude’as Lévi-Straussas (1997: 21). Ligas ir jų sampratą tradicinėse kultūrose tiriantys mokslininkai yra pateikę įvairių jų taksonomijų¹, tačiau viena žinomiausių ir labiausiai paplitusių – amerikiečių antropologo George’o M. Fosterio ligų skirstymas į natūralistines ir personalistines jų etiologijos pagrindu (Foster 1976: 773–782)². Šį skirstymą lietuviškame kontekste bandė prita-

1 Pavyzdžiui, 1980 m. pasirodė George’o P. Murdocko studija *Theories of Illness: A World Survey*, kurioje jis iškelia natūralaus priežastingumo (angl. *Theories of Natural Causation*) ir antgamtinio priežastingumo (angl. *Theories of Supernatural Causation*) teorijas; Edvardas C. Greenas knygoje *Indigenous Theories of Contagious Disease* (1999) nagrinėja Afrikos medicininį kontekstą ir užkrečiamųjų ligų sampratą, pristatydamas prigimtinę užkrato teoriją (angl. *Indigenous Contagion Theory*, sutrumpintai – *ICT*).

2 Straipsnyje G. M. Fosteris pateikė atlikto tarpkultūrinio (angl. *cross-cultural*) tyrimo, kurio centre atsidūrė Vakarų civilizacijai nepriklausančios medicinos sistemos, rezultatus. Jis pasiūlė nevakarietiškas medicinos sistemas analizuoti pagal du bazinius principus – *personalistinį* ir *natūralistinį*. Personalistinė medicinos sistema, anot G. M. Fosterio, yra tokia, kai aiškinama, kad liga kylanti dėl aktyvaus ir tikslingo ligos agento (nuo raganos iki dievybės) įsikišimo. Šiuo atveju, kaip teigia autorius, atsitiktinumų nebūna. Natūralistinėje sistemoje liga aiškinama objektyviai ir

kyti Veronika Gribauskaitė, tyrusi Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos liaudies mediciną (Gribauskaitė 2008: 26–30), ir Ramūnas Trimakas, savo monografijoje ligas pagal jų priežastingumą skirstęs į natūralios ir antgamtinės kilmės (Trimakas 2008: 106). Galima manyti, jog šiose mokslininkų pastangose klasifikuoti ligas atsispindi požiūris, jog iki tol tradicinių kultūrų sistemose tokių taksonomijų arba nebuvo, arba jos buvo pernelyg primityvios, paremtos maginio mąstymo principais ir reikalaujančios viską į vietas sustatančios antropologų ir etnologų revizijos³. Tačiau, kaip teigė C. Lévi-Straussas, „[m]aginis mąstymas nėra kažkokio dar nerealizuoto viseto pradinis etapas, užuomazga, metmenys, dalis ar rudimentas. Tai gerai artikuliuota sistema, kuri šiuo aspektu yra nepriklausoma nuo mokslo sistemos“ (Strauss 1997: 25). Tad, užuot bandžius taikyti pagal tyrėjo lūkesčius suformuotą skaitymo tinklėlį, galima ieškoti tautosakoje jau esamų klasifikacijų. Lietuvių tautosakos rankraštyno tekstai byloja, jog lietuvių liaudis įvairius susirgimus klasifikavo keliais aspektais: buvo skiriamos vaikų ligos (pvz., „sukatos, jedra, raupai, kokliušas, skarlatina, šiltinė, niežai“ – LMD I 209/9¹/) ir suaugusiųjų („gumbas, votis, kaltūnas, džiova, gelta, irmedė, šiltinė (karštinė), dusulys, slunktas, akysopstas, diegliai, karpos, gerklinė“ – LMD I 209/10¹/); ligos, atsiradusios iš ilgai negydytų susirgimų, pavyzdžiui, išgąščio, kuris negydomas gali virsti rože (LTR 780/314/), drugiu, priemėčiu, nuomariu (LTR 1584/72/). Ligos taip pat buvo skirstomos į *limpamas* ir *nelimpamas*; limpama liga, pasak tikėjimų, tapdavo bet koks susirgimas, jeigu ligonis juo sirgdavo ilgą laiką (LTR 1291/66/). Tačiau Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkiniuose limpamomis ligomis dažniausiai vadinami konkretūs susirgimai, pavyzdžiui: džiova (*sukata*), karpos, karštinė (*karštligė*), cholera, maras, sifilis (*sipelis*), niežai (*parkos, susas*), skarlatina, gripas, slogos, skorbutas, drugys, tymai (*adra, jedra, drognės, blusinės*) ir kt. Kai kurie iš šių susirgimų rankraščiuose limpamais pavadinami po kelis, kiti – tik po vieną kartą, todėl kyla būtinybė patikrinti, ar išties kai kurios ligos šiame sąrašė neatsidūrusios per klaidą.

Mano dėmesį patraukė rinkinys LTR 1415 ir jame pateiktas trumpas limpamų ligų sąrašas:

Slogos, gripas, karštligė, džiova, maras, kolera ir sipelis yra limpamos ligos (LTR 1415/119/).

Slogos, gripas ir *sipelis* tarp pirmiau išvardytų ligų atsiranda tik dėl šio rinkinio; daugiau tikėjimų ar liaudies medicinos tekstų, kuriuose šie susirgimai būtų laikomi

.....
sistemiškai – ji laikoma kylančia dėl gamtos jėgų (šalčio, vėjo, drėgmės...) ir žmogaus kūne esamų elementų pusiausvyros sutrikimo (Foster 1976: 775).

3 Pavyzdžiui, R. Trimako siūlymas liaudies mediciną pagal jos taikomus gydymo būdus skirstyti į racionaliąją (liaudies farmacija, chirurgija, veterinarija) ir maginę (užkalbėjimai, ritualai – smilkymas ir t. t.) (Trimakas 2008: 21–22).

užkrečiamais, nepavyko rasti. Įtarimą kelia ir tai, kad LTR 1415 – Jono Prakapo iš Raseinių 1938 m. sudarytas rinkinys – pažymėtas antspaudu „Nepatikimas, žiūrėti kritiškai“, reiškusiu, kad jame esanti medžiaga gali būti neautentiška, t. y. sudarytojas galėjęs nurašyti tekstų iš tuometinės spaudos arba kai kurie pateikiami kūriniai galėję būti jo fantazijos vaisius. Šis faktas dar labiau įpareigoja rinkinio medžiaga naudotis atsargiai. Vis dėlto keturios iš cituotame tekste minimų septynių ligų yra priskiriamos prie limpamų ir kituose rinkiniuose; informacijos trūksta tik apie tris iš jų, todėl straipsnio tikslas – išsiaiškinti, ar lietuvių liaudies medicinoje sloga buvo laikoma užkrečiama liga, taip pat ne mažiau svarbu nustatyti, ar būta kokio nors ryšio tarp slogos ir mitinės būtybės – slogučio. Taip pat bandysiu nustatyti, ar sloga XIX–XX a. viduryje reiškė tą patį kaip ir dabar, ar tai galėjo būti ir kita liga ar net ligos (tokią galimybę nurodo daugiskaitos vartojimas (*slōgos*) cituotame tikėjime). Atsakymų į šiuos klausimus ieškosiu taikydama struktūralizmo ir lyginamąjį metodus, pasitelkdama *Lietuvių kalbos žodyną* ir analizuodama lietuvių etiologines ir mitologines sakmes, tikėjimus, liaudies medicinos tekstus, paremijas, taip pat ir kitų šalių folkloro tekstus.

SLOGA, SLANKTAS AR SNARGLINĖ?

Sloga, kaip ją apibrėžia elektroninis *Lietuvių kalbos žodynas*, yra „nosies gleivinės uždegimas“ (LKŽe: sloga). Sloga, arba rinitas, šiuolaikinėje medicinoje yra skirstoma į ūminę, lėtinę, taip pat infekcinę ir neinfekcinę:

Infekcinę ūminę slogą sukelia virusai (rinovirusas, respiracinis sincitinis, paragripo, adenovirusas), patekę į nosies gleivinę oro lašiniu būdu. Užsikrečiama nuo žmogaus, kuris čiaudi, kosti. Inkubacinis l-pis – 1–3 dienos. Iš pradžių jaučiamas nosies džiuvimas, kutenimas, po kelių valandų prasideda čiaudėjimas, atsiranda vandeningų išskyrų, pasunkėja kvėpavimas, susilpnėja uoslė, nosies gleivinė parausta, patinsta. Ligonį vargina bendras silpnumas, jis gali karščiuoti, prasideda sausas kosulys, dažn[iausiai] gulint. <...> Požymiai pamažu lengvėja ir per 5–10 dienų pasveikstama. Praeina negydoma, bet jei liga labai vargina, gydoma simptomus lengvinančiais vaistais <...>. Kartais liga komplikuojasi bakterine infekcija (sinusitu, ausies uždegimu). Neinfekcinė sloga skirstoma į vaistų sukeltą, vazomotorinę, alerginę, dvokiąją (VLE: 79).

Pagal šiuolaikinės medicinos apibrėžimą sloga neabejotinai yra priskiriama prie užkrečiamųjų ligų (infekcija plinta „oro lašiniu būdu“), taigi taip pat kaip ir minėtame LTR 1415 rinkinyje. Tačiau kyla klausimas: ar sloga XIX–XX amžiuje buvo suvokiama taip pat kaip ir dabar, dvidešimt pirmajame šimtetyje?

1898 m. išleistoje daktaro Jono Basanavičiaus knygelėje *Medega mūsų tautiškai vaistinininkystai*⁴ pateikiami jo paties, taip pat Mečislavo Davainio-Silvestraičio ir jo pagalbininko Vincento Bakučio užrašyti ligų pavadinimai ir jų nusakymai iš Ožkabalių, Raseinių ir Biržių apylinkių⁵. Šalia slogos pavadinimo pateiktas ir toks Raseinių apylinkėse užrašytas jos apibūdinimas:

S l o g a R. – *Bebris* [turėtų būti *Febris* – A. S-R.] *catarrhalis, influenza?* „Ta liga vien – iš prasto valgio, antra – orui atsimainant atsiranda. Kaip senieji žmonės sako, kraujas žmogaus žydįs po kelis kartus ant metų. Per tą laiką žmogus serga galva, šalčiu, karščiu, ir visus kaulus skauda, lūpas išberia šašais, duona karti valgant ir valgis nė joks netinka, iš nosies smarvė atsiduoda. Kosulys nuo šalčio baisiai galvą sutrauko, sausai kosti ir atsikosėt negali su atsitęsimu“ (BsIT: 455).

Ligos simptomai išduoda, jog sloga šiuo atveju nėra tapati rinitui, o J. Basanavičiaus pateikti lotyniški terminai – *Febris catarrhalis, influenza* – reiškia gripą. Nors klausukas rodo, kad J. Basanavičius nebuvo visiškai tikras dėl susirgimo identifikacijos, tekste nurodyti simptomai yra labai panašūs į gripo ir koreliuoja su *Medicinos enciklopedijoje* pateiktu šios ligos apibūdinimu:

[P]akyla temperatūra, krečia šaltis, skauda galvą, ypač kaktą, akių obuolius, raumenis, sąnarius, laužo visą kūną. Ligonis prakaituoja, sausai kosi, kartais jam šiek tiek skauda ir perši už krūtinkaulio. <...> Dažnai ligoniui kraujuoja iš nosies, minkštajame gomuryje atsiranda taškinių kraujosruvų (ME 1: 309).

Šalia slogos *Medegoje* pateikiamas terminas *slunktas* ir jo apibrėžimas:

S l u n k t a s B. – *Catarrhus nasi, rhinitis catarrhalis*. „Jei kas tur slunktą, tai reik sausa vantą, suvilgius vandenyje, padėt ant krosnos, paėmus pavuostyt, o slunkts pragaiš“ (BsIT: 455).

Catarrhus nasi, rhinitis catarrhalis – rinito pavadinimai. Taigi šis liaudies medicinos tekstas leidžia manyti, kad sloga seniau galėjusi būti vadinama kitaip.

Lietuvių kalbos žodyno paieškoje įvedus žodį „sloga“, galima matyti, jog šio pavadinimo pavyzdžiai pateikiami išskirtinai iš Suvalkijos – Vilkaviškio, Jurbarko, Marijampolės rajonų. Po pavyzdį pateikta ir iš Lazdijų rajono bei Ragainės (dabar

4 Straipsnyje naudojamosi 2002 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute išleistu *Jono Basanavičiaus tautosakos bibliotekos* 11-uoju tomu *Įvairi tautosaka iš rinkinių*.

5 „Po litara O reik suprasti ligų vardus, užrašytus Ožkabaliuose (Suvalkų gub.), po R – apie Raseinius, po B – apie Biržius (Kauno gub.)“ (BsIT: 435).

Rusijos teritorija). Tuo tarpu žodį „slanktas“ iliustruoja pavyzdžiai, surinkti šiaurės ir rytų Aukštaitijoje – Rokiškio, Panevėžio, Anykščių, Kupiškio, Zarasų, Pasvalio, Molėtų, Utenos, Biržų, Pakruojo rajonuose, taip pat Čiornaja Padinos kaime (Rusija). Šis atradimas paskatino žodyne paieškoti ir kitų regioninių slogos pavadinimų. Paaikšėjo, jog rinitą reiškė ir *plautis*⁶ (LKŽe: plautis; Vilkaviškio, Alytaus, Marijampolės, Lazdijų, Druskininkų, Mažeikių r., Punkskas), ir *šnipas* (LKŽe: šnipas; Kaišiadorių, Prienų, Trakų, Alytaus, Kazlų Rūdos r., Kauno m.), taip pat priskirtinas ir žemaitiškas žodis *posargos* – „nedidelis susirgimas, negalavimas, gripas, sloga, irmėdė“ (LKŽe: posargos). Kai kuriose vietovėse buvo vartojamas ir *snarglinės* terminas (LKŽe: snarglinė; Jurbarko, Panevėžio r.).

Lietuvių kalbos išteklių informacinėje sistemoje *www.lkiis.lt* ieškant liaudies tikėjimų, susijusių su sloga, galima rasti ir dar kitokių šios ligos pavadinimų, pavyzdžiui: *rina*, *rima* arba *rymas* (Gervėčių apyl., Baltarusija; <http://lkiis.lki.lt/liudies-tikejimu-kartoteka>, žr. *sloga*).

Šie duomenys leidžia manyti, jog žodis „sloga“ kaip rinito sinonimas paplito ne taip ir seniai, nes XX a. antrojoje pusėje dar gyvavo tarminiai šios ligos pavadinimai, tad būtina pažiūrėti, kas dar galėjo būti vadinama *slogos* terminu.

SLOGUČIŲ PĖDSAKAIS

Iki šiol straipsnyje buvo remiamasi tik pirmąja žodyne pateikta žodžio „sloga“ reikšme, tačiau iš viso jis turi penkias reikšmes; be aptartojo *nosies gleivinės uždegimo* (rinito), *sunkenybės*, *bėdos*, *vargo*, *nelaimės* (niekam tikusio žmogaus apibūdinimo) bei *sluogo* (objekto kam nors prislėgti, LKŽe: sluogas), šis žodis gali reikšti ir *slogutį* (LKŽe: sloga).

Slogutis lietuvių tautosakoje yra nakties metu žmogų kankinanti (sloginanti) būtybė. Slogučio pavadinimas kildinamas iš veiksmažodžio „slėgti“⁷ (FrLEW: 834), kurio pirmoji reikšmė žodyne – „spaudimas sunkumu iš viršaus“ (LKŽe: slėgti). Kaip teigia slogučio fenomeną tyrinėjęs Owenas Daviesas, neretai mitinės būtybės funkcija ir sukliamas pojūtis (šiuo atveju – sunkumas, spaudimas) tampa jos pa-

6 J. Basanavičiaus *Medegoje mūsų tautiškai vaistininkystai* nurodyta, jog sloga *plaučiu* buvo vadinama ir jo gimtuosiuose Ožkabaliuose (BsIT: 451).

7 Slogutis gali turėti ir kitų pavadinimų, kurių esminis dėmuo – nebe slėgimo funkcija, bet kenkianti būtybė *Mara* (Narbutas 1998: 71), pavyzdžiui: anglų *nightmare*, prancūzų *cauchemar*, lenkų *zmora*, rusų *кुकúmopa*, norvegų *mareritt*, vokiečių *nachtmahr* ir t. t. Fonetinis šių pavadinimų panašumas kalbininkams leido teigti juos esant indoeuropietiškos kilmės (Davies 2003: 183–184). Baltų tautos taip pat yra išlaikiusios šį žodį (nors mitinės būtybės funkcijos ir pakitusios): latviai turi *Māra* – moterų, galvijų, ypač karvių, sergėtoją, globėją (Šmitas 2004: 65), lietuviai – *morę*, kuri, kaip mano profesorė Bronislava Kerbelytė, yra išlikęs archajiškas būtybės, vėliau tapusios laume, pavadinimas (Kerbelytė 1995: 426).

vadinimo motyvacija (Davies 2003: 184): pradedant lotyniškuoju *incubus*, reiškiančiu „spaudimą iš viršaus“; baigiant vokiškuoju *alpdrücken* – „elfų spaudimu“ arba suomiškuoju *painajainen* – „slegiančiuoju“; kaip matome, visi šie mitinės būtybės pavadinimai nurodo tą patį veiksmą, o kartu identifikuoja ir jo atlikėją. Estai slogučiu nusakyti vartoja *luupainaja* – „tas, kuris spaudžia tavo kaulus“ (ten pat: 184), o latviai turi terminą *lietuvēns* (kiti variantai: *lietūns* – Latgaloje, *lietulēns* – Vidžemėje), kurio ištakos siejamos su vienu iš slaviškų velnio pavadinimų (MLVV 2: 508).

Lietuvių etiologinėse sakmėse slogutis dažniausiai kildinamas iš mirusių nekrikštytų vaikų⁸:

Dūšios mirusių be krikšto kūdikių pavirsta, sako, in slogučius (BsV: 296, nr. 2).

„Slogutė“ tai yra ne čėsu gimusio vaiko dūšėlė. Tai kaip žmogų slogina, tai ta dūšėlė an žmogaus gula ir jį spaudžia. <...> Tokius ne čėsu gimusius vaikus daugiausiai turėjo merginos. Jos nenorėdavo vaiko auginti, tai tokius vaikus – ne čėsu gimusius – daugiausiai užkasdavo kur netoli trobų in žemę. Tai jeigu an kieno lauko tokį vaiką užkasa, tai tada tuos namuos atsiranda „slogutė“ (LTR 1159/485/).

Juzį Baltaduonį miegant tame klojime užmygo. Nepakruta visai. Paskiau palaidė. Sakė, ten merga vienų vaikų nudėjo ir apikasė (LTR 3715/109/).

Etiologinėse sakmėse slogučiai pasirodo mažų vaikų pavidalu (LTR 1579/213/, 1580/519/, 4480/148/; LMD I 288/3/). Tais atvejais, kai tiesiogiai nekalbama apie šios būtybės išvaizdą, tekste užsimenama, jog, pavyzdžiui, bandant pačiupinti slogutį, „mažo kūdikio rankelę nutvėrė, kuri, belaikant tarp rankų, išnyko“ (BsV: 297, nr. 4). Slogučiai taip pat galintys pasirodyti kaip klaidžiojančios žvakelės (LTR 1156/114/) arba įgyti zoomorfinius katino (BsIT: 455; LTA 1741/30/), šuns (LTR 1273/85/; LTA 1741/30/), vištos (LTA 1741/30/; LTR 5197/92/), kiaulės (LTR 888c/778/) pavidalus.

8 Slogučių kildinimas iš be krikšto mirusių vaikų būdingas ne tik lietuvių tautosakai. Latvių tikėjimuose slogutis irgi siejamas su nekrikštais: *Lietuvēns esot nomiruša, nekristīta bērna gars* ‘Slogutis esanti mirusio nekrikštyto vaiko dvasia’ (LTT lietuvēns: 17507); *Ļaunas sievietes, raganas jeb nogalinātu bērnu dvēseles dažreiz ierodas naktī jeb dienas vidū kādā mājā un sāk jāt jeb žņaupt kādu gulošu cilvēku jeb arī kādu kustoni* ‘Piktos moterys, raganos arba nužudytų vaikų dvaselės kartais ateina naktį arba vidurdienį į kurį nors gyvenimą ir pradeda joti arba spausti kurį nors miegantį žmogų arba kokį nors galviją’ (LTT lietuvēns: 17505); *Lietuvēns ir kāda nogalināta bērna dvēsele* ‘Slogutis yra nužudyto vaiko dvaselė’ (LTT lietuvēns: 17508). Évos Pócs analizuojamoje pietų slavų (vengrų, rumunų, kroatų ir kt.) folkloro medžiagoje nekrikštai ne tik kaltinami dėl ligų, mirčių ar kitų žmones ar gyvulius užgriuvusių nelaimių, bet jiems priskiriama ir galia valdyti audras. Negana to, jie ir *košmariški demonai* (angl. *nightmarish demons*), „ypač pavojingi dirbančioms, gimdančioms moterims, nekrikštytiems vaikams ir senukams“ (Pócs 1989: 17).

Slogučiai, kaip pasakojama sakmėse, nors dažniausiai tūno po lauko akmenimis (BsV: 296, nr. 2, 296–297, nr. 3; LTR 1580/519/), ežiomis (LTR 1580/520/, 1579/213/), tačiau nevengia pasirodyti ir kluone (LTR 4480/148/, 5077/27/, 2411/211/, 3203/368/, 4480/148/), klojime (LTR 5058/29/, 3715/109/, 1580/478/), klėtyje (LTR 4288/475/, 2326/197/, 4545/244/, 1644/206/), tvarte (LTR 2326/196/, 4545/244/, 2567/890/, 1253/109/, 2560/398/) ir, žinoma, namuose (LTR 1419/374/, 1159/485/).

Šių mitinių būtybių aukomis dažniausiai tampa moterys, ypač tos, kurios miega aukštiekninkos (BsV: 296, nr. 2) arba ilsisi ne lovoje (LTR 1580/518/). Teigiama, kad dažniausiai slogutis kankina tas, kurios yra nužudžiusios savo vaikus⁹ (LTR 1580/518/, 1579/213/). Tačiau, kaip pažymi R. Trimakas, lietuvių sakmėse „nurodoma, jog slogučiai slogina visus vienodai“ (Trimakas 2001: 210):

Slogos yra kelios, vienos ateinančios moters pavidalu ir gulančios tik vyrus, kitos – vyrų pavidalu ir gulančios tik moteris (LTA 1741/30/).

Kitiems jis užgula mergos pavidalu – ateina ir, rodos, užgula ant tavęs (LTR 374c/1257/).

Atėjo prie manęs ir užgulė lyg didžiausias vyras ir slogina mane. Aš tik šniokščiu... Sako, tai slogutis slopino (LTR 1644/206/).

Lietuviai, kaip ir daugelis kitų tautų, slogučiu priskirdavo lytį¹⁰. Pagal tai, kurios lyties būtybė slogina žmogų, Europoje ji buvo vadinama arba *inkubu* (vyras, slegiantis moteris), arba *sukubu* (moteris, slegianti vyrus) (Robbins 1981: 355). Susidūrimas su šio tipo slogučiu visada turėjo seksualinį atspalvį (ten pat: 356–358), kuris, bent jau lietuviškuose folkloro kontekstuose, galėjo būti arba neužslėptas, arba suvokiamas tik iš užuominų. Svarbu tai, jog lietuvių folklore kaip sukubas besielgiantis slogutis dažniausiai yra vadinamas *merga* arba *laume*:

Kap laumė ateina pas žmogų *gulėc tep kap paci su vyru*, tai reikia dastaikius uždėc jai an kaklo ražančius, – tai laumė pragaišta, o ražančius liekci. Kap šitep padarai, tai laumė daugiau neateina, cik ražančius reikia kad būt apdėtas atlaidais, kitokis, prastas ražančius nemačina (LTR 1435/32/; čia ir kitur citatose kursyvu išskirta mano – A. S-R.).

9 Nužudytų vaikų motinos už savo poelgį susilaukia ir kitokio atpildo; pavyzdžiui, skandinavų mitologijoje terminu *utburd* (Norvegija) arba *utbøling*, *utkasting* (Švedija) vadinami nužudyti vaikai, kurie sakmėse dažniausiai vienu ar kitu būdu (dainuodami, rėkdami, gaišindami ūkio gyvulius) priverčia surasti jų palaikus ir taip išduoda savo motinų paslaptį (Kvideland, Sehmsdorf 1991: 113–118).

10 Viename tikėjime slogučiu priskiriama ir tautybė – jis pavadinamas *žydu* (LMD I 1063/743/). Ligų siejimas su šia tauta ypač ryškus maro epidemijos kontekste (žr. Ginzburg 1992: 63–86).

Polčius <...> buvo pagavęs laumę. *Ji vis ateidavo pas jį <...> kluonan gult.* Tai šliūbaunu juostu ją perjuosęs atsivedė trobon. Laumė buvusi labai graži: su dideliais papais, minkšta. Ji labai prašiusi pas Polčių, kad tik ją paleistų. Jis ją paleido, o ji prižadėjo daugiau neiti pas jį kluonan trukdyti jam miegą. Ir daugiau ji nelankė jo (LTR 1074/96/).

Pagraužinkuos (Onušio valsč.) pas gaspadorių tarnavo bernas. Tasai bernas vasarą eidavo klojiman gult. Kadu jisai atsiguldavo, *pas jį ateidavo kokia merga ir gulėdavo, drenčidavosi su juom.* Bernas nuajęs per spaviedį tai pasakė kunigui. Kunigas liepė ją pajuost su ražančiumi ir pririšt su šv. Antano juostela, katrą padavė po spaviedės. Kadu pagaus, liepė jam pranešti. Bernas taip ir padarė. Naktį, kadu abu drenčijos, užmovė an kaklo ražančių. Ražančių su šv. Antano juostela pririšo prieg stulpo, o pats nuej pas kunigą. Kadu paraj su kunigu, merga gulėjo kai negyva an žemės. Kunigui ėmus skaityti, jinai varžės, varžės, ir tiesiog valantinos [t. y. nuomario, epilepsijos – A. S-R.] buva mėtoma. Kadu pakrapijo su švėstu vandeniu, mergina suspygo, pabalo ir stojos gražia mergina. Tadu ėmė bučiuoti berną ir kunigui rankas, kad ją išretavojo. Jinai buva motkos prakeikta ir turėjo pakutavoti (LTR 1580/478/).

Toks slogučio ir kitų mitinių būtybių kaitaliojimas tekstuose buvo pastebėtas R. Trimako. Pasak jo, „tuose pačiuose siužetuose žmogų slegianti būtybė kartais vadinama slogučiu, laume, piktąja dvasia, velniu, ragana, numirėliu“ (Trimakas 2001: 209). Ir profesorė B. Kerbelytė teigia, kad „[p]ersonažų vardai – toli gražu ne stabiliausias kūrinio detalės. Dėl įvairių priežasčių vardai keičiami naujais, kartais jie iškraipomi“ (Kerbelytė 1995: 420). Laumės atsiradimą tekstuose apie slogutį galima mėginti aiškinti tuo, jog laumė tautosakoje pakeitusi morę (ten pat: 426), tad su šiuo pokyčiu ji perėmė ir morės funkcijas, iš kurių viena, kaip rodo platūs indoeuropietiški kontekstai, buvęs sloginimas.

Inkubas lietuviškoje medžiagoje dažniausiai vadinamas *vyru* (BsV: 297, nr. 8; LTR 1273/85/), tačiau jis neapsiriboja vien moterų sloginimu, kartais ima spausti ir vyriškos lyties atstovus (pvz., „Buskis iš Rusnės, Šilakarčemos pav., pasakoja: „Buvo graži mėnesiena, kai aš šalia lovos vyrą pamačiau: tasai, tuojau ant patalų užsimetęs, mane didei slėgė“ – BsV: 297–298, nr. 8). Tai rodytų, jog lietuviškasis inkubas neatitinka arba tik iš dalies atitinka europietišką šios būtybės sampratą ir įsivaizdavimą: nors jis ir slogino moteris, bet nėra duomenų, kurie leistų teigti, kad su jomis buvo santykiauta, – o tai buvo vienas iš esminių inkubo siekių¹¹. Lietuviškojo inkubo ryškioms demoniškosios prigimties trūkumas paskatino ir Gintarą

11 „Daugelio Bažnyčios Tėvų teigimu, inkubas yra dėl savo aistros moterims puolęs angelas. Iš esmės inkubas yra gašlus demonas arba goblinas, siekiantis lytinių santykių su moterimi“ (“According to many Church Fathers, an incubus is an angel who fell because of lust for women. Essentially the incubus is a lewd demon or goblin which seeks sexual intercourse with women” – Robbins 1981:254).

Beresnevičių teigti, jog „[e]uropietiška tradicija, esą inkubai ir sukubai – tai velniai, Lietuvoje neprisigijusi“¹² (Beresnevičius 2001: 174).

Priežastys, kodėl slogutis gali imti kamuoti žmogų, galėjo būti įvairios. Kaip jau buvo minėta, auka jis galėjo pasirinkti žmogų, kuris netinkamoje vietoje užmiega arba ruošdamasis gulti / miegodamas pažeidžia bendruomenėje nusistovėjusias taisykles. Slogutis taip pat galėjo sloginti tuos, kurie patenka į su šia mitine būtybe siejamą teritoriją (pvz., „Rožą viens bernas akeno ir pailsęs atsigulė po ežia pagulėt. Jam begulint, slogutis užsiriogolino ir ėmė berną dusyt“ – LTR 1580/519/). Kaip rašo É. Pócs savo knygoje, kurioje nagrinėja pietų slavų tautosaką apie fėjas ir raganas, už įsiveržimą į fėjų (angl. *fairies*) teritoriją, o tuo labiau ten užmigus, žmogus galėjo būti nubaustas daugybe ligų, iš kurių dauguma – paralyžiuojančios arba kitaip fiziškai pažeidžiančios žmogų¹³ (Pócs 1989: 20).

Kai kuriuose tautosakos tekstuose pasakojama, kad dėl neatsargaus elgesio slogutis gali nuo gyvulio pereiti prie žmogaus:

Buvo toks ūkinukas. Ale sykį jam vėlai nuo arklių grįžtant, išgirdo, kad ant viso kiemo karvė tvarte stena. Jis išėjo in tvartą pažiūrėt, kas tai karvei daros. Kaip jis in tvartą inėjo, karvė tykiai stovi, kaip jis išėjo iš tvarto, jau karvė vėl teip stena. Jis – vėl in tvartą, toj karvė vėl tyka, tai jis suprato, kad tai laumė slogino. Ale kitą naktį jis užlipo an tvarto, atsigulė žiūrėt, iš kur ji ateina. Jis kaip tik pradėjo migdytis, pajuto – *moteriška, baltai apsirengus, jau jį slogina, teip, kad jis nė pasijudyt negali*. O kada jau paliovė sloginus jį, tai jis ją griebė, ale ji pasmuko, ir nepagavo. Toliau jau toj laumė pas karvę visai neina, ale jau pradėjo jį kasnakt slogyt (BsLPĮ IV: 269, nr. 137).

„Kai aš Vyzų parapijo, Gudeliuos per piemenį buvau, tai bulių to ūkininko kasnakt laumės didiai slogydavo, nes tas rytmečiais prakaitu visai rasodavo. Nekuriądien aš iš jo ėdžų šiaudų į savo lovos žaką ėmiau, tai *nuo tos dienos sloga nuo buliaus ant manęs užpuolė* ir mane kasnakt slogindama nuovargiu ik pasilpstant“ (BsJK: 75, nr. 45).

12 Slogučio ir velnio gretinimas atsiranda gyvulių jodymo kontekste („Kad velniai (kitaip – slogučiai) nejudinėt arklių, reik užmušt šarką ir ją tvarte pakart. Tadu jie nejudinēs“ – LTR 2567/890/), tačiau kartais yra padaroma ryški skirtis tarp šių dviejų mitinių būtybių: „Gyvulius slogina velniai, o žmones slogina virstą slogučiais žmonēs“ (LTR 865/131/). Gyvulių (arklių, karvių) jodymas lietuvių tautosakoje siejamas su velniu, laume, slogučiu, kokliku, damavyku.

13 „Su fėjoms priskiriamų vietų pažeidimo tikėjimais yra susijusi gausi medžiaga: tie, kurie užėina ant vietų, kuriose jos šoka, žaidžia, valgo <...>, yra nubaudžiami kojų ligomis, paralyžiumi, opomis, išbėrimais, rankų ir kojų mėšlungiu arba galūnių traukuliais, išprotėjimu, silpnaprotyste, epilepsijos priepuoliais, nualpimu, apopleksija <...> arba ‘papūstomis lūpomis’ (veido paralyžiumi)“ (“There is rich material on the belief related to the violation of fairies’ places: those who step on the places where they dance, play, eat <...> are all punished – especially with leg illnesses, paralysis, ulcers, eruptions, cramp in the hands and legs or contractions of the limbs, madness, idiocy, fits of epilepsy, collapse, apoplexy <...> or with ‘pushed out lips’ (facial paralysis)”) – Pócs 1989: 20).

Taip lietuvių tautosakoje elgiasi ne tik slogutis, bet ir drugio liga (lot. *Febris intermittens*). Priepuolio metu ligonis pamato jį kamuojančios ligos antropomorfinį arba zoomorfinį pavidalą, kuris ne tik atskleidžia ligos šaltinį, bet ir pasufleruoja vaistą (Skujytė-Razmienė 2016: 29). Turint omenyje, jog slogučiu taip pat yra priskiriami įvairūs zoomorfiniai pavidalai, galima teigti, kad jie, kaip ir drugio atveju, gali nurodyti į gyvulį ar paukštį, nuo kurio slogutis yra persimetęs.

Dar viena iš sloginimo priežasčių gali būti atpildas už padarytas nuoskaudas:

Žmones toki slogučiai slogina, [tie,] kuriems žmones padaro daug širdies skausmo, bet jie tai nenujaučia, bet sapnu jiems ateina. Pavyzdžiui, žmogus neduoda ubagai alkanam duonos, tai toks ubagas ar ubagė naktį žmogų slogina (LTR 1269/11/).

Kaip jau buvo minėta, slogučio aukomis tampa vaikus nužudžiusios moterys. Vadinas, sloginanti mitinė būtybė yra atpildas, bausmė už įvykdytą nusikaltimą. Cituotoje sakmėje apie elgetas matomas sociumo papročių nevykdymas, kuris taip pat sankcionuojamas bausme – slogučiu. Liaudyje gyvavo apie slogutį išpėjantis posakis: „Nedaryk kitam blogo, bo pats gausi slogą“ (LKŽ XIII: 40).

Vis dėlto sakmėje apie elgetas būtų galima išvelgti ir kerštavimo elementų: „toks ubagas ar ubagė naktį žmogų slogina.“ Žinoma, kai turime tiek mažai duomenų, sunku pasakyti, ar tai yra slogutis, įgijęs elgetos pavidalą, ar tai paties elgetos dvasia, kerštaudama sloginanti žmogų. Pastarąją interpretaciją leidžia Niūfaundlendo folkloras ir jame figūruojantis slogutis – *Old Hag* (liet. *senė ragana*) (Hufford 1982: 2). Šios Kanados salos folklorą tyrinėjęs Davidas J. Huffordas savo knygoje pateikė du tikslinio sloginimo pavyzdžius: pirmoje sakmėje merginos pavydulijantis vaikinai iškviečia slogutį, kuris ima sloginti jo varžovą. Paklausęs seno žmogaus patarimo, sloginamasis ant krūtinės pasideda lentą ir užmiega rankose laikydamas kišeninį peiliuką, kurį, rytą nubudęs, randa išmeigtą į lentą. Šis būdas, nors ir pavojingas gyvybei, padeda atsikratyti slogučio, – sakmės pasakotoja svarstė, kad galbūt senė pamaniusi, kad žmogus nebegyvas, ir palikusi jį ramybėje (ten pat: 3–4); antroje sakmėje įvykių liudininkas nupasakoja ritualą, kurį atlikęs žmogus gali pats sloginti kitą žmogų (minimo teksto atveju – merginą): nusirengus drabužius, reikia sukalbėti iš kito galo „Tėve mūsų“, tris keturis kartus smogti į lovos galvūgalį ir atsigtulti (ten pat: 6–7). Nors lietuvių tautosakoje nėra pasakojimų ar tikėjimų, kurie sietųsi su antrąja D. J. Huffordo cituojama sakme, tekstų apie vos išvengtą nelaimę galima rasti:

Buvo toks žmogus, kurį naktim mūčydavo slogutė. Pirmą naktį ateina, užsilipa ta slogutė ant jo ir slenka artyn krūtinės, bet neprieina prie krūtinės; kitą naktį jau prieina arčiau krūtinės. Tada tas žmogus nueina pas burtininkę, kad patartų, ką daryti. Ta sako: „Kai pareisi namo, tai ton vieton padėk kūlį.“ Tas parėjo tai ir padarė. Ryto metą žiūri – į kūlį išmeigtas peilis (LTR 2274/573/).

Senovėje žmones slogučiai slogydavo. Kartą vienas žmogus norėjo patirti, kaip slogutis slegia. Jis paėmė pagalį (ar ilgą mietą) ir paguldė išilgai savo guolio, o ant pagalio padėjo šukas linams šukuoti. Ryto metą šis žmogus rado šukas apverstas, o jų viny (dantys) sulindę į pagalį. Taip pat būtų atsitikę ir tam žmogui, jei jis būtų ten gulėjęs (LTR 740/64/).

Galima pastebėti, kad savo turiniu šios sakinės artimos Niūfaundlendo narytams: nors jose ir nekalbama apie slogučio kilmę ar sloginimo priežastį, tačiau nepavykusio pasikėsavimo motyvas leidžia jas priskirti tai pačiai paradigmui. Kanadietiška medžiaga leisti teigti, jog tiek pirmuoju, tiek antruoju cituotų lietuviškų sakinių atveju žmogus atsikrato slogučių, nes jie mano auką nužudę¹⁴.

Iš šio slogučio pristatymo ir aptarimo aiškėja, kad tai sena ir autonomiškai veikianti mitinė būtybė, galinti įgyti daugybę pavidalų, taip pat turinti artimus ryšius su mirusių pasauliu ir chtoniškomis būtybėmis – laume ir velniu. Slogučio aukomis tampa tiek vyrai, tiek moterys, kurie pažeidžia tabu (netinkamai atlieka veiksmus, įsiveržia į mitinių būtybių teritoriją) arba yra slegiami kaltės dėl sunkių nusikaltimų (dėl vaikų nužudymo), pareigų nevykdymo (pvz., nesušėlę elgetos), tačiau kartais slogučio pasirinkimo motyvacija taip ir lieka neaiški. Kartu tai ir pavojinga būtybė, galinti žmogų ne tik labai nuvarginti, bet kartais ir kėsintis atimti jam gyvybę („Žmogų slogina pikta dvasia; jei ta dvasia buvo stipresnė, tai ji nuslogina tą žmogų, o jei tas žmogus stipresnis, tuomet jis pergali“ – LMD I 502/30/). Slogutį laikant žmogaus sveikatai kenkiančia būtybe, svarbu išsiaiškinti liaudies medicinos požiūrį, kartu bandant atskleisti jo ryšius su rinitu. Kaip tik šitai ir bus bandoma padaryti paskutinėje straipsnio dalyje.

AR IŠTIES SLOGA – NE LIGA

Lietuvių požiūris į slogą ryškiausiai atsiskleidžia paremijose, pavyzdžiui: „Sloga – ne liga, Užgavėnės – ne šventė“ (LKŽ XVII: 616); „Sloga – poniška liga“ (LTR 4412/855/) ir t. t. Vis dėlto, nors buvo sakoma, jog „nuo slogos ir meilės vaistų

14 Ligonio mirties imitavimas yra vienas iš liaudies medicinos gydymo ritualų; pavyzdžiui, sirgdamas drugiu, „žmogus stengėsi apsimesti negyvu, todėl liaudyje buvo tikima, jog „Sergančiam drugiu žmogui reikia lįsti į nusprogsio gyvulio kaulus, tada pagysi“ (LTA 1357/131)) (pvz.: „į padlienos vidurius lend“ (BsJK 2004: 239). <...> Taip pat ligoniui po pagalve būdavo dedama gyvūno kaukolė (pvz.: „Sergančiam drugiu žmigus pagulda sausū kiaušū dvėselynas ir apkloja ir kai tas išsigundūs nubruka ir drugį nubruka“ (LTA 780/284)) arba arklio (kumelės) galva (pvz.: „Nuo drugia gydas teip: pajėmį padeda pagalvėn pa padušku kumelas galvų (padlos) ir in jos guli“ (LTA 1487/28)). Imituoti mirtį buvo galima ir apsklojus gyvulio oda (LTA 1600/44)) – to pakakdavę („Užmigus atbėga drugys ir apskridęs tris kartus sau nuskrenda. Tada pabusi jau visiškai sveikas“; LTA 1600/44))“ (Skujytė-Razmienė 2016: 28).

nėra, tai praeina savaime“ (LTR 5565/84/), nemažas skaičius liaudiškų slogos gydymo receptų ir rekomendacijų rodo, jog tų vaistų buvo ieškoma ne mažiau nei apsisaugojimo nuo šios ligos būdų (pvz., buvo patariama pirmą kartą nuėjus pirtin pauostyti vantą (LTA 444/323/) arba nešluostyti nosies *prosavotomis* (lygintomis) nosinaitėmis, kadangi jų naudojimas buvo laikomas slogos priežastimi (LTA 746/6/)).

Slogą ir kosulį siejant peršalimu, šios ligos liaudies medicinoje buvo gydomos panašiai: gydymo receptų tekstuose vyrauja liepos (lot. *Tilia*) žiedų arbata („Liepų žiedų arbata nuo slogų. Virti vandeny, išgėrus šiltai gulėt“ – LMD I 488/14/; „Slogas: liepų žiedų arbatą ger[ia] ir saugos nuo vėjo užpūtimo“ – LMD I 283/1/53/; „Nuo sluogų. Liepų žiedų arbata. Gerti arbatą einant gulti ir būtinai gerai susiklostyti, kad gerai išprakaituotų (visos ligos prakaitu išeina)“ – LTR 270/497/), čiobrelių (lot. *Thymus*) („Čiobrų arbata nuo slogų“ – LMD I 488/416/; „Čiobreliai nuo slogos“ – LTA 1555/134³²⁸/), minimos ir alyvų (lot. *Syringa*) („Baltieji bezdai nuo slogų (arbata nuo jų)“ – LMD I 488/27/) bei aviečių (lot. *Rubus idaeus*) („Aviečių stiebeliai. Jų taip pat reikia gerti arbatą (nuo slogos)“ – LTA 1622/152/) arbatos. Žemaitijoje sloguojančiam buvo patariama kvėpuoti su lupena išvirtos bulvės garais (LTA 1351/19/).

Atsikratyti slogos bandyta ne vien augaliniais preparatais, bet ir kitais būdais:

Turiant slunktą, nuėjus pirtin [reikia] nusišniurkšt saujon ir užmest and krosnes, kad liga sudegtų. Nosin intraukt šalto vandenio. Pauostyt iš kojų terpupirščių prakaito, suger[t] (nosim) trintos tabokos, džiovintų ir smulkiai sutrintų mėtų, sutrintų pelenų (LMD I 209/1323/).

Žvirblio mėšlas vartojamas nuo slogų. Vartoja taip: į taboką suvynioja ir surūko. O moterims po kaldra naktį papila žvirbliašūdžius, sumaišę su taboka, ir turi uostyti (LTA 1543/118/).

Pateiktus slogos gydymo būdus galima interpretuoti kaip ligai nepalankios terpės kūrimą (įkvepiamas šaltas vanduo, prakaitas, tabakas, mėtos, pelenai, išmatos), siekiant, kad sloga pati pasitrauktų nuo (arba tiksliau – iš) ja susirgusiojo¹⁵. Bandymas ligą sudeginti („nusišniurkšt saujon ir užmest and krosnes, kad liga sudegtų“) remiasi *pars pro toto* principu¹⁶ (tokia pačia logika paremtas tikėjimas, esą slogą galima

15 Atsikratyti ligos sukeltai jai pasibjaurėjimą buvo vienas iš lietuvių tautosakoje matomų metodų; pavyzdžiui, jeigu buvo manoma, kad drugio liga turi antropomorfinį mergos pavidalą, ligoniui buvo draudžiama šukuotis galvą ir praustis, tikintis, kad merga „pasibridys ir pames“ (BsJK: 132, nr. 44).

16 Kai objekto dalis veikia vietoj jo visumos. Šia logika dažnai yra grindžiami tikėjimai ir liaudies medicinos receptai, pavyzdžiui: „Jeigu kas turi niežų ir nori nuo jų atsikratyti, reikia nupjauti vienas niežas, suvynioti į gražų kaspinėlį ir numesti ant kelio, ir kas ras tą niežą, tai tam pateks visi niežai“ (LTA 600/107³⁸/).

perduoti kam nors kitam: „Slogam jei nori nusikratyti, reik dailiai suvyniotą nosinį skepetuką pamesti (kas ras jį, tam ir slogas įsimes)“ – LMD I 194/4/). Kai kada liga buvo stengiamasi pajuokti, kad ji įsižeidusi ligonį paliktų: „Jeigu slanktas puola nosį, tai pradėk vadinti puvėsiu, o ne slanktu, tai anas ažpykęs pames“ (BsJK: 362, nr. 85), plg. miežio gydymą užkalbėjimu: „– Tu šūdus, ne miežis!“ (VtLU 1228). Visi šie tekstai byloja apie ligos kaip svetimo¹⁷, įsikūrusio žmogaus viduje, suvokimą.

Tiek lietuvių, tiek kitų šalių tautosakoje ligoms kartais būdavo suteikiamas pavidas – toks materializavimas padėdavo geriau suvokti priešininką. Lietuvių tautosakoje antropomorfiniai ir zoomorfiniai pavidalai suteikiami drugiui, marui, cholera. Drįstu kelti hipotezę, jog sloga lietuvių liaudyje galėjusi būti dar viena tokia liga. Ir tai įrodyti bandysiu vėl grįždama prie medžiagos apie slogutį.

Apie ryšius tarp slogos (rinito) ir slogučio savo straipsnyje užsiminė Ignas Narbutas (1998: 73). Jie atsispindi ne tik *Lietuvių kalbos žodyno* pavyzdžiuose, bet ir tautosakos tekstuose – ten žodžiai „sloga“ ir „slogutis“ kartais imami vartoti sinonimiškai: „Nuo *slogučių* reikia gerti liepžiedžius ir porą savičių neiti į orą“ (LTA 1543/133/) ir „Liepos žiedai <...> – nuo *rymo (slogos)*“ (LTR 4111/393/). Nemaža dalis tekstų apie slogą reikšmę įgyja tik turint galvoje mitologinį slogučio kontekstą: „Bijau kai slogos“, „Tai lenda ir lenda lyg sloga“, „Na tik tas žmogus anai buvo kaip sloga“ (visi pavyzdžiai iš LKŽ XIII: 40); „Jei gula sloga, tai guldamas pasistatyk gale galvos veidrodį, sloga neguls“ (LTA 481/113/), plg., „Slogos yra kelios <...> jos gulančios įvairius asmenis. Jei ką nors gulanti sloga, tai ją matęs tik gulamasis. Tokiam reikią galvūgaly pasikabinti veidrodį. Sloga pamatanti savo atvaizdą ir pabėganti“ (LTA 1741/30/).

Dėmesį patraukia ir nemažas pluoštas liaudies medicinos gydymo būdų, kuriuose slogą rekomenduojama gydyti katės uodegos plaukais: pradedant nuo panosių patrynimo uodega („Jeigu slogą turi, tai nosį trink katino uodega“ – LMD III 20/95/153/; „Nuo slogos (slunksto) kiti patardavo pagauti katę ir su jos uodega pabrūžkuoti (braukti) 3 kartus savo panosę“ – LTA 2235/138/; „Kai kam yra didelė sloga, tai kai miegti, tai reikia su juodo katino uodega patrinti nosį, tai pereis sloga“ – LTA 1436/100/) iki pasvilintos uodegos uostymo („Nuo slunkščio (slogos) pauostyk pasvilinęs katino uodegą“ – LMD III 6/69/; „Nuo slunkscia (slogos) reikia katino uodegą sudeginus pauostyt – slunkstis praseis“ – LMD III 149/285/; „Kad pereitų nosies sluogas, pasvilink katino uodegą ir pauostyk ją“ – LMD III 63/6/64/). Kai kuriais atvejais gydymo ritualas būdavo palydimas užkalbėjimu: „Imkies atgal!“ (VtLU 593); „Kokis svečias, tokis ir abrūsas!“ (VtLU 1226).

.....
 17 Ligos kaip svetimos būtybės samprata ypač atsispindi lietuvių paremijose – jose ji gali prie žmogaus prikibti, jam kalbėti, pavyzdžiui: „Prikibo kaip liga“ (LTR 200/523/); „Liga sako: gulk, per daug prisivaikščiojai“ (LTR 4002/105/); „Įkibs į tavi liga“ (LKŽe: liga) ir pan.

Visus šiuos rekomenduojamus gydymo būdus galima aiškinti dvejopai: viena vertus, juose gali būti užfiksuotas alerginės slogos, kurią žmogui gali sukelti gyvūnų epidermis ar plaukai (Tamošiūnienė 2010), gydymo būdas (besiremiantis principu „Kokia liga, tokia liekarsta“ – LKŽ VII: 416). Tokią interpretaciją patvirtintų ir tikėjimai, aiškinantys slogos atsiradimo priežastis: „Kas glosto katę, pradeda čiaudėti ir gauna slogą“ (LTA 464/71⁹⁵/); „Ryma [= *sloga*] pripuola moterim nug kacinio“ (VtLU 593). Antra vertus, kaip jau buvo aptarta antroje straipsnio dalyje, katė yra vienas iš slogučio zoomorfinių pavidalų, tad šie gydymo būdai galėtų būti traktuojami ir kaip skirti gydytis nuo šios mitinės būtybės poveikio (t. y. atspėjamas vaistas).

Kaip jau buvo minėta, sloga (rinitas) tiek šiuolaikinėje, tiek lietuvių liaudies medicinoje ir buvo suvokiama kaip liga. Nors slogutis oficialiojoje medicinoje yra traktuojamas kaip būseną¹⁸, kitų šalių tautosaka liudija ir kitokią galimą sampratą. Antai Niūfaundlendo salos folklore slogutis sietas su kraujo cirkuliacijos problemomis: pajutus, kad ima sloginti slogutis, buvo patariama krutinti pirštą, kad vėl pradėtų cirkuliuoti kraujas (Hufford 1982: 10). Šis patarimas dažnas ir lietuvių tautosakoje: „Norint apsigint slogučiui užpuolus, reikia krutinti kojų ar rankų nykščių pirštus“ (LTR 1580/520/); „Pajutus slogutį sloginant, reikia judinti kojos didįjį pirštą arba rankos bevardį (ketvirtą nuo nykščio) pirštą“ (LTR 865/132/); „Kap sloga užpuola žmogų, reikia pakrucic bevardis pirštas, tai [*sloga*] nueina“ (LTA 2280/52/). Vis dėlto nemažai folkloro medžiagos liudija slogutį buvus laikomu liga.

Ann M. Cox straipsnyje „Miego paralyžius ir folkloras“ stebėjosi, jog 1664 m. olandų gydytojas Isbrandas van Diemerbroeckas *inkubą*, arba *košmarą* (kaip rašo autorė, „folklorą“), savo pacientei diagnozavo kaip ligą (Cox 2015: 1). Anglijoje 1785 m. išleistame anglų kalbos žodyne inkubas (košmaras) taip pat buvo pavadintas liga (angl. *disease*), naktį kankinančia žmogų (Robbins 1981: 355–356). Slogutį

18 Slogutis, arba *miego paralyžius*, šiuolaikinėje medicinoje nelaikomas liga. Tai būseną, kurią patiria žmogaus kūnas prieš užmiegant (hipnagoginis paralyžius) arba bundant (hipnopompinis paralyžius) (Kompanje 2008: 464). Tai įvyksta REM (angl. *Rapid Eye Movement*) miego stadijoje, kai kūnas yra paralyžiuojamas, kad žmogus nesusižeistų sapnuodamas. Pradėjęs sapnuoti košmarą, žmogus nubunda – tampa sąmoningas, tačiau jo kūnas tebebūna vis dar sukaustytas (Cox 2015: 3). Šioje stadijoje patiriamos haliucinacijos dažniausiai yra juntamos, girdimos, matomos (Kompanje 2008: 464). Kaip teigia gydytoja ir medicinos mokslų daktarė Rūta Mameniškienė, „[p]ats miego paralyžius įtakos sveikatai, išskyrus nerimą (paralyžiaus metu jausmas bausis ir gąsdinantis), neturi. Tačiau dažnas kartojimasis gali būti tam tikros neurologinės ligos simptomas, todėl ėmus kartotis, rekomenduotina kreiptis į gydytoją dėl ištyrimo“ (Kazlauskaitė 2016). XIX amžiuje gyvenęs gydytojas Robley Dunglisonas savo veikale slogutį – *Asthma nocturnum* – apibūdina kaip būseną, panašią į klejojimą arba sapną, tačiau nuo jų besiskiriančią tuo, kad: 1) jaučiamas sunkumas krūtinės ir pilvo srityje; 2) negalima pajudėti; 3) negalima kalbėti; 4) sunku kvėpuoti (Dunglison 1842: 341). R. Dunglisonas šią būklę susiejo su skrandžio veikla, pilvu, tačiau jam puikiai žinomi ir anglų folkloro tekstai, nes knygoje jis mini, kad seniau šią būseną patiriantys žmonės buvo laikomi apsėstaisiais, o jų kankintojais buvo įvardijamos įvairios mitinės būtybės – elfai, inkubai, sukubai (ten pat: 341–342).

į minėtoje knygelėje *Medega mūsų tautiškai vaistinininkystai* pateikiamą ligų sąrašą įtraukė ir J. Basanavičius:

S l o g u t i s O. – *Asthma nocturnum; succubus et incubus* [turėtų būti *et incubus* – A. S.-R.]; slg. Pleura. „Slogutis ešas dūšia mirusio nekrikštyto kūdikio. Jis dienomis paežiais po akmenimis lindojas ir kaip kada pavidale balto katino pasirodąs; naktimis jis vaidinąs ir pavidale plaukuoto apžėlusio vyro sloginąs, ypačiai moteris. Moteriškė aukštinyka atsigulus pradeda migdytis; jai per pusiausapnį rodo, kad kasžin kas užgula ją ir ima slogyti. Kojos ir rankos apalpstą, ir negal jos pakrutyti; ant krūtinės sunku ir negali kvėpuoti; norėtų rėkt ir šauktis pagalbos, bet balsas nekyla ir liežuvius nekliba; iš baimės apšauja visą prakaitą, ir tik drauge su prakaitu lengva palengva slogutis nuslenkąs. Greičiausiai, sako, galima tokį slogutį nuvaryti, jei pasiseka nykštį tiesiosios kojos pakrutinti“ (BsIT: 455).

P l e u r a R. – slg. slogutis. „Ta liga yra stipriam žmogui ir sveikam, kuris pilvą nutukintą nešioja. Visados nakties laike ta liga užpuol žmogų taip sunkiai troškinti, kaip puse girnų akmens slogina, kad nė rankų, nė kojų nepajudina, ir žmogus, kuriam rodos, kad jį kas gnaibo, kutena, su didele baime negal pabusti. Tik gerai, kad neilgai tas baises kankinimas dūruoja. Kiti seni žmonės taip sako, jog ta liga užpuola tokiose trobose ar vietose, kur yra išgręžta skylėlė šventoje dienoje arba gaidigystėje prieš šventą dieną. Kokioj skylėje (?) visada ta liga yra vadinama pleura“ (BsIT: 452).

Nors lietuvių tautosakoje slogutis tik pora kartų yra pavadinamas liga, tokia interpretacija yra dažnai numanoma – J. Basanavičiaus cituotame tekste rašoma, kad „iš baimės apšauja visą prakaitą, ir tik drauge su prakaitu lengva palengva slogutis nuslenkąs“, plg., „Gerti arbatą einant gulti ir būtinai gerai susiklostyti, kad gerai išprakaituotų (visos ligos prakaitu išeina)“ (LTR 270/497/). Slogučio sloginamas žmogus išbąla: „Išbalis, sako, Untan, nu kas tau nutiko“ (LTR 5197/92), plg., „Išbalės veidas, matyt, nesveikuoja“ (LKŽe: balti). Latviai slogutį irgi priskyrė prie susirgimų, o jų tautosakoje slogučio slegiamas žmogus pavadinamas ligoniu: *Bet lietuvenš var izkapti apgriezt otrādi un tad slimnieks var sagriezties un mirt* 'Bet slogutis gali dalgį apgręžti atvirkščiai ir tada ligonis gali susipjaustyti ir mirti' (LTT lietuvenš: 17521). Sakmėse ir tikėjimuose slogutį buvo mėginama apgauti kaip ir kitas antropomorfizuotas ligas – drugį, marą, cholera; jo nusikratyti ešą galima apsuokant batus nosimi nuo lovos – „slogutė, pamačius, kad klumpės taip stovi, tai viena sau sako: „Čia klumpės rodo, kad iš lovos žmogaus išeita, eisiu toliau.“ Taigi tokiu būdu galima išvengti slogutės spaudimo – sloginimo“ (LTR 1159/8/), plg., drugio aukai pakeitus išvaizdą, liga stebisi: „Šitas kumeliokas, rodos, ne mana. Mana ne laukas, a šitas laukas“ (LTR 3235/33/). Apsipažinusi ji palieka ligonį. Panašių tekstų yra

apie marą, kai bandoma šią ligą suklaidinti mėtant pėdas: „Tadu žmones išmislija atapatstom vyžom apsimaut ir eit, tadu jis nesusekdava pėdų... Nuleida užpakalin, a priekin žmogus nuveina, tai jis ir nepagauna žmogaus“ (LTR 5078/142/).

Paveikti slogutį buvo siekiama ir užkalbėjimais:

Gydymai nuo visokių blogumų: mėšlungių, puolamos ligos, slogučių, apžolėta ko ir t. t.:

Aš nugenu nuo NN (vardas ligonio) nelabas dvasias, slogučius ir visą piktą su trims devynerioms galybėms, su trims devyniais angelais; išdilsi kai dielčius mėnuo, sudžiūsi kai liekno švendrė.

Tris kartus reik parkalbėti (BsJK: 214, nr. 50; kursyvu išskirta knygoje – A. S-R.).

Tai, jog slogutis užkalbėjimo tekste gretinamas su mėšlungiu, nuomariu (epilepsija), užkerėjimais, rodo jo kaip ligos statusą ir siejasi su É. Pócs pateikiamu fėjų sukeliamų ligų sąrašu (žr. 7 išnašą).

Taip pat buvo tikima, jog slogutis galįs keliauti ir nuo vienos aukos pereiti prie kitos:

Vot, mana mamai atsitika taip. Ji da buva netekėjus, merga buvo. Tai, saka, aš gulėdavau klėty, ir, saka, drykst drykst drykst kai katė vis nagais kerčia, sako, ir įlipo. Sako, paskum tik vienąsyk, antrąsyk patalus nuo manęs timpt, timpt, timpt. Saka, aš misliju: kas čia dabar?! Mane erzina, rokuoj... Na, sako, paskum, parejus į vidų, ir šnekantis. O brolis jos ant tvarto gulaje, tai sako:

– Jau nuo manęs prapuolė, tai pas tave atėje. Slogutis, – saka, – pas tau yra. Slogutis yra.

– Tai, – saka, – aš bijau, reik eit į vidų gult, kai jisai teip daro...

– Durne, nebijok! – sakąs tas brolis. – Mani, – sako, – ateidavo slėgt (LTR 4545/244/).

Panašus elgesys lietuvių tautosakoje siejamas su drugio liga – ji neretai pametanti savo auką ir išeinanti ieškoti naujos (pvz., „Vuo nok a uns pabiega, ir tai mes nuėmėm tun žyvę. A ton žmogui nieks nabier! Išgirdom, kad į trečią kaimą jau jauną mergelę pradėjo jausti“ – LTRF 1630/24/).

Kaip rodo šie pavyzdžiai, slogutis lietuvių liaudyje galėjo būti laikomas liga, hipotetiškai – ir limpama („persimetimo“ momentai), tačiau tam tvirtai įrodyti trūksta duomenų. Vis dėlto aptarta medžiaga atskleidžia ne mažiau svarbią slogučio kaip iš išorės veikiančios ligos sampratą, todėl verta pažiūrėti, kokio pobūdžio santykis egzistavo tarp slogos kaip mitinės būtybės-ligos ir slogos (rinito) kaip ligos.

Į akis išsyk krinta tikėjimas: „Nuo slogos reikia paieškoti durų, kurios dirbtos iš šakuotų medžių, išmušti šaką ir smilkyti“ (BsJK: 135, nr. 54). Smilkymo ritualai neretai buvo pasitelkiami slogai gydyti („Kad žmogų užpuola plautis, imt kruopų ir cukriaus, uždėt ant ugnies ir vuostyt dūmus, tai pereina“ – BsJK: 26, nr. 13), tačiau

šiam tikėjime minimas iš durų išmuštos šakos smilkymas yra tiesioginė nuoroda į sakmes apie slogučius, kurie į namus patenka per duryse, sienoje arba lange išpuolusios šakos skylę (LTR 1072/206/, 2326/197/, 4545/244/) arba per rakto skylutę (LTR 4288/475/). Užkišus skylę, slogučiai lieka patalpoje ir dėl to esti labai nelaimingi ir vis ieško galimybių pasprukti (LTR 2326/197/, 4288/475/), mat, remiantis tikėjimais, jie gali išeiti tik per ten, per kur įėję (Beresnevičius 2001: 174). Remiantis šia logika galima teigti, jog buvo tikima, kad sloga patekdavusi į žmogaus vidų per nosį, todėl cituotą smilkymo ritualą galima suvokti ir kaip grasinimą slogą-slogutį uždaryti savo viduje, todėl ji ligonį turinti palikti, ir kaip atspėtą vaistą, todėl liga taip pat turinti pasitraukti. Šis tikėjimas leidžia kelti prielaidą, jog sloga ir slogučiai galėjo būti suvokiami kaip du skirtingi tos pačios ligos reiškimosi būdai.

Susieti rinitą ir slogučius leidžia ir daugiskaitos vartojimas: kaip jau buvo minėta, slogučiui buvo priskiriamos lytys, jie buvo įsivaizduojami turintys įvairius pavidalus. Sloga-rinitas liaudyje taip pat buvo suvokiama kaip turinti keletą formų, pavyzdžiui, pilvelio, skrandžio, vidurių sloga (LKŽe: sloga), tikėjimuose užsimenama ir apie *viso kūno* slogą: „Slogas visame kūne: upės vandeny plaunas su muilu ir prieš saulę šildos, ir vėl plaunas, teip lig kelių kartų dirb“ (LMD I 283/1⁵⁴/).

Vis dėlto pojūčiai yra bendras vardiklis tiriant slogos ir slogučių tapatumo klausimą: sergantis sloga ir sloginamas žmogus patiria labai panašius simptomus: peršalusiam, rinitu sergančiam žmogui skauda gerklę (kartais dingsta balsas), būna sunku kvėpuoti, plg., „Kai užgula slėga, negali žmogus pasijudyt, nè kvėpuot ir nè rékt, ba, rodos, réki kiek gali, o nieks negirdi“ (LTR 374c/1257/); „Užgultas slogutės sustingsta, pajunta an viso kūno didelį sunkumą, negal pajudyt anei kojų, anei rankų – nieko, <...> nei liežuvio apverst“ (LMD I 312/19/); „juntu, kad ant manįs koks kerplāšas atsigulia ir dāvai mani smaugti, dusinti. Nei pakrutēt, nei rékt negaliu“ (LTR 1948/83/). Būdingiausias rinito bruožas – išskyros iš nosies (snarglėjimasis) su slogučiu siejasi per fizinę jų charakteristiką: mitologinėse sakmėse slogutis apibūdinamas kaip „šalts, pliks koks, kai skilandis“ (LTR 4545/244/); „kažkas jį primygo. <...> Anas išsmuko – ir vėl ant viršaus, toks kaip *slidus žmogus*. Ilgai abu grūmėsi“ (LTR 3203/368/).

Lietuvių liaudies medicinoje viena liga gali turėti kelias formas ir veikti žmogų tiek iš išorės, tiek iš vidaus – tai matyti drugio ligos pavyzdyje: liaudies medicinoje buvo skiriamas šlapdrugis (vidinis drugys) ir krečiamasis (išorinis) drugys (Skujytė-Razmienė 2016: 27). Remiantis šia analogija ir aptartais tekstais drįstu teigti, jog slogutis taip pat galėjęs turėti du veikimo būdus: išorinį, kai žmogų slėgdavęs miego metu, ir vidinį, kai į kūną patekdavęs per nosį ir kankindavęs savo auką nuolatos, tačiau gerokai silpniau.

IŠVADOS

Tiriant slogos sampratą XIX a. pabaigos–XX a. antrosios pusės lietuvių liaudies medicinoje paaiškėjo, jog, remiantis *Lietuvių kalbos žodyno* duomenimis, žodis „sloga“ (rinitas) turėjo daug regioninių sinonimų (*slanktas, plautis, šnipas, snarglinė, posargos, rymas* ir t. t.), o tai rodo, kad pats žodis kaip visuotinai priimtinas terminas paplitęs ne taip ir seniai. Tiriant slogos kaip *limpamos ligos* sampratos klausimą, buvo apsisota prie vienos iš šio žodžio reikšmių – slogučio, mitinės būtybės, naktį sloginančios žmonės. Išanalizavus su slogučiu susijusias etiologines ir mitologines sakmes, tikėjimus, liaudies medicinos tekstus, aptarus jo kilmę, pavidalus ir veikimo būdus bei priežastis, buvo pastebėta, kad slogutis buvo traktuojamas kaip žmogui pavojinga būtybė, galėjusi jį ne tik nuvarginti, bet ir kėsintis atimti jam gyvybę. Remiantis tiek lietuvių, tiek kitų šalių tautosaka išsiaiškinta, jog tradicinės medicinos sistemoje slogutis taip pat galėjo būti suvokiamas kaip liga. Negana to, sakmių ir liaudies medicinos tekstų analizė leidžia slogutį ir slogą laikyti dviem skirtingais to paties susirgimo reiškimosi būdais (vidiniu ir išoriniu), kuriems buvo priskiriami antropomorfiniai ir zoomorfiniai pavidalai. Nors neturime tiek medžiagos, kad galėtume patvirtinti slogos *limpamumą*, tačiau tai, kad ši liga gali „persimesti“, palieka šios hipotezės galimybę.

ŠALTINIAI

- BsIT – *Įvairi tautosaka iš rinkinių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 11), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- BsJK – *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
- BsLPĮ IV – *Lietuviškos pasakos įvairios. Ketvirta knyga*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 4), Vilnius: Vaga, 1998.
- BsV – *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- FrLEW – Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. II, Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*: elektroninė versija, t. I–XX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002, prieiga per internetą: www.lkz.lt; cituojant nurodomas antraštinis žodis.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. VII, Vilnius: Mintis, 1966; t. XIII, Vilnius: Mokslo, 1984; t. XVII, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.

- LTA – Jono Balio sudaryta Lietuvių tautosakos archyvo Tikėjimų kartoteka.¹⁹
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTT – Pėterio Šmito 1940–1941 m. išleistų keturių tomų *Latviešu tautas ticējumi* elektroninė versija, prieiga per internetą: <http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/>; cituojant nurodomas antraštinis žodis.
- ME – *Medicinos enciklopedija*, t. 1: A–M, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1991.
- MLVV – Kārlis Mūlenbahs. *Latviešu valodas vārdnīca*, 2. sēj., rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, Rīga: Kultūras fonds, 1925, prieiga per internetą: http://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/g_001_0306025010|page:510|issueType:B; cituojant nurodytas puslapis.
- VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XXII: *Sko–Šala*, Vilnius: Mokslo enciklopedijų leidybos centras, 2012.
- VtLU – *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės = Lithuanian Verbal Healing Charms*, sudarė, parengė ir įvadą parašė Daiva Vaitkevičienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

LITERATŪRA

- Cox Ann M. 2015. “Sleep paralysis and folklore”, *Journal of the Royal Society of Medicine Open*, prieiga per internetą: <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2054270415598091>, [žiūrėta 2017-11-23].
- Davies Owen 2003. “The Nightmare Experience, Sleep Paralysis, and Witchcraft Accusations”, *Folklore*, No. 114, p. 181–203.
- Dunglison Robley 1842. *The Practice of Medicine: A Treatise on Special Pathology and Therapeutics*, vol. II, Philadelphia: Lea & Blandchard.
- Foster George M. 1976. “Disease Etiologies in Non-Western Medical System”, *American Anthropologist*, No. 78 (4), p. 773–782.
- Ginzburg Carlo 1992. *Ecstasies: Deciphering the Witches’ Sabbath*, New York: Penguin Books.
- Gribskaitė Veronika 2008. „Ligų etiologijos Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos kaime XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje“, *Liaudies kultūra*, Nr. 6, p. 26–30.
- Hufford David J. 1982. *The Terror That Comes in the Night: An Experience-Centered Study of Supernatural Assault Traditions*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kazlauskaitė Ieva 2016. *Gydytoja apie miego paralyžių: tai – vienas siaubingiausių potyrių*, prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/882033/gydytoja-apie-miego-paralyziu-tai-vienas-siaubingiausiu-potyriu>, [žiūrėta 2017-11-23].
- Kerbelytė Bronislava 1995. „Morė – deivė – laumė“, in: *Lietuvininkų žodis*, sudarė Kazys Grigas... [et. al.], Kaunas: Litterae universitatis, p. 419–426.
- Kompanje Erwin J. O. 2008. “‘The Devil Lay Upon Her and Held Her Down’: Hypnagogic Hallucinations and Sleep Paralysis Described by the Dutch Physician Isbrand van Diemerbroeck (1609–1674) in 1664”, *Journal of Sleep Research*, vol. 17, iss. 4, p. 363–474.
- Kvideland Reimund, Sehmsdorf K. Henning 1991. *Scandinavian Folk Belief and Legend*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Narbutas Ignas 1998. „Senieji lietuvininkų tikėjimai“, *Darbai ir dienos*, Nr. 6 (15), p. 51–108.
- Pócs Éva 1989. *Fairies and Witches at the Boundary of South-Eastern and Central Europe*, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

.....

19 Rinkiniai, kurių pagrindu buvo sudaryta Tikėjimų kartoteka, yra Lietuvių tautosakos rankraštynas, tačiau LTR rinkinių ir nuorašų pavidalu išlikusios Tikėjimų kartotekos, esančios Lietuvos istorijos instituto Etnologijos ir antropologijos skyriaus rankraštynas, signatūros nesutampa.

- Robbins Russell Hope 1981. *The Encyclopedia of Witchcraft & Demonology*, New York: Bonanza Books.
- Skujytė-Razmienė Asta 2016. „Šis arklys būtų manas, bet laukas: raitelio ir arklio įvaizdžių reikšmė drugio ligos kontekste“, *Liaudies kultūra*, Nr. 3, p. 26–34.
- Strauss-Claude Lévi 1997. *Laukinis mąstymas*, iš prancūzų k. vertė Marius Daškus, Vilnius: Baltos lankos.
- Šmitas Pēteris 2004. *Latvių mitologija*, iš latvių k. vertė Dainius Razauskas, Vilnius: Aidai.
- Tamošiūnienė Rūta 2010. *Alerginė sloga ar alerginis rinitas?*, prieiga per internetą: <http://www.verkiu-klinika.lt/alergine-sloga-ar-alerginis-rinitas.htm>, [žiūrėta 2017-11-09].
- Trimakas Ramūnas 2001. „Ligų etiologija lietuvių sakmėse“, *Tautosakos darbai*, t. XV (XXII), p. 200–221.
- Trimakas Ramūnas 2008. *Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai. XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirmoji pusė*: monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Don't Hurt Anybody, or You'll Get the Mare: Connections between Common Cold and the Mythical Being *slogutis* in Lithuanian Folklore

A S T A S K U J Y T Ė - R A Z M I E N Ė

S u m m a r y

In the Lithuanian folk medicine, classification of illnesses rests on several aspects, including separation of sicknesses affecting children and grownups, or discerning conditions caused by other untreated troubles (like fright). Based on the level of contagiousness, *infectious* and *noncommunicable* illnesses are discerned. Those considered infectious encompass a rather broad range: from epidemic (like plague and cholera) to skin complaints (warts and scabies). The article is centered on the Lithuanian folk belief (LTR 1415/119/) attributing common cold to the infectious illnesses. Since this is an unprecedented case, the research aims at finding out if common cold was considered an infectious disease in the Lithuanian folk medicine and if so, on what grounds. The author attempts establishing a potential connection between cold (Lith. *sloga*) and the mythical being incubus (Lith. *slogutis*); also her aim is finding out if common cold meant the same thing in the 19th – 20th centuries as it does in the 21st one.

According to the data from the “Dictionary of the Lithuanian Language”, other vernacular names for the cold (viral rhinitis) are established. This prompts deeper investigation of other possible meanings of the word *sloga*, thus leading to further examination of its fourth meaning – namely, the mythical being *slogutis*.

According to etiological and folk belief legends, *slogutis* (incubus, or nightmare), a being that tortures people in their sleep, most frequently evolves from the dead unbaptized children. This being can appear both in anthropomorphic (child, man, woman, Jew) or zoomorphic (cat, dog, hen, pig) shape. Although in terms of gender *slogutis* correlates with the general European notion of succubus / incubus, it does not quite correspond to it. Motivation for choosing the victim could include disregard for the rules of the community life or violation of taboos, or perpetrating some wrongs (with *slogutis* as a punishment). There are references to oppression by *slogutis* as a form of revenge. Of course, in some cases the reasons for this torture remain unclear. Surveying of folklore and international contexts elucidates the

notion of *slogutis* as a being threatening human health and life. Further analysis reveals that experiencing such nightmares was diagnosed as a decease, therefore *slogutis* could have been perceived not only as a supernatural being, but also as a sickness.

The last part of the article deals with the notion of cold against the background of folk medicine. Apparently, some ways of treatment imply the notion of cold as something alien: there are attempts at creating a cold-unfriendly environment and mocking at the cold in hope it would feel offended and leave the patient alone. Sometimes people resorted to active measures and employed the *pars pro toto* principle attempting to destruct the sickness or to pass it onto somebody else. The research revealed that the notion of cold (rhinitis) is in some cases supplemented with elements of *slogutis*. This enables deeper understanding of the connection between those two sicknesses. Both synonymous usage (confusion) of the names and means of treatment allow asserting that cold and incubus (*sloga* and *slogutis*) could have been perceived as two sides of the same trouble – the external and the internal one. Although the data to prove the systematic status of cold / *slogutis* as an infectious decease in the folk medicine is scarce, the hypothetic possibility remains, encouraging further investigation of these materials.

Gauta 2017-11-30